

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” DIN CONSTANȚA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE
DOMENIUL DE DOCTORAT: TEOLOGIE

**PĂRINTELE DANIIL SANDU TUDOR – O MICROISTORIE A
REZISTENȚEI BISERICII ORTODOXE ROMÂNE SUB
TOTALITARISMUL COMUNIST**

Conducător de doctorat:
PR. PROF. UNIV. DR. RUNCAN NECHITA

Student –doctorand:
CHIRIAZI (CIORNEA) CARMEN

CONSTANȚA, 2015

CUPRINS

ABREVIERI

INTRODUCERE

1. Argument și obiectivele cercetării
2. Metodele cercetării
3. Actualitatea temei și semnificația studiului
4. Scurt cadru al lucrării

PARTEA I

PĂRINTELE DANIIL SANDU TUDOR – O PARADIGMĂ A REZISTENȚEI PRIN CREDINȚĂ ȘI CULTURĂ

CAP. I. CONSIDERAȚII PRIVIND DOMENIUL MICROISTORIEI

I.1. Aspecte introductive

I.2. Precizări terminologice

I.2.1. Noțiunea de istorie

I.2.2. Repere în evoluția discursului istoric

I.2.3. Macroistorie versus microistorie

I.3. Repere metodologice

I.3.1. Microistoria ca metodă de studiu și cercetare

I.4. Considerații generale asupra microistoriei Bisericii Ortodoxe Române

CAP. II. SANDU TUDOR – O MICROISTORIE A REZISTENȚEI BISERICII ORTODOXE ROMÂNE INTERBELICE

II.1. Aspecte introductive

II.2. Repere biografice

II.2.1. De la Alexandru Teodorescu la Sandu Tudor

II.3. Aspecte ale vieții social-politice, culturale și religioase din perioada interbelică

II.3.1. Aseceristul Sandu Tudor

- II.3.1.1. Originea și istoricul Asociației Studenților Creștini Români
- II.3.1.2. Evoluția legăturilor dintre Y.M.C.A – A.S.C.R. – O.D.A.S. și U.N.S.C.R
- II.3.1.3. Ruptura – Congresul de la Căldărușani
- II.3.1.4. Epilogul: Y.M.C.A. – Straja Țării
- II.3.2. *Gândiristul* Sandu Tudor
 - II.3.2.1. Paradigme culturale: Nicolae Iorga, Nichifor Crainic, Nae Ionescu
 - II.3.2.2. Sandu Tudor – discipol *gândirist*
 - II.3.2.3. Tribulațiile tradiționalismului creației tudoriene
 - II.3.2.4. Sandu Tudor – reprezentant al „noii spiritualități”
 - II.3.2.5. Sandu Tudor sub semnul metamorfozei
- II.3.3. Sandu Tudor și problema schimbării datei pascale
- II.3.4. Revelația de la Sfântul Munte Athos
- II.3.5. „Floarea de foc”
- II.3.6. Asociația „Criterion” și „Credința”
- II.4. Considerații generale asupra implicărilor lui Sandu Tudor în dezbaterile și evenimentele Bisericii Ortodoxe Române interbelice

CAP. III. ASOCIAȚIA „RUGUL APRINS” – SIMBIOZĂ ÎNTRE CULT ȘI CULTURĂ

- III.1. Aspecte introductive
- III.2. Repere biografice
 - III.2.1. De la Sandu Tudor la monahul Agaton
- III.3. „Rugul Aprins” – etapa legală
 - III.3.1. Simpozionul de la Cernăuți
 - III.3.2. Părintele Ivan Kulîghin și rugăciunea inimii
 - III.3.3. Asociația „Rugul Aprins”
 - III.3.3.1. Contextul cultural-politic al înființării Asociației „Rugul Aprins”
 - III.3.3.2. Clerul ortodox și intelectualii laici încadrați Asociației „Rugul Aprins”
 - III.3.3.3. Studenții integrați „Rugului Aprins”
 - III.3.3.4. Dizolvarea Asociației „Rugul Aprins”
- III.4. Paradoxurile receptării lui Sandu Tudor din timpul celui de-Al Doilea Război Mondial

- III.4.1. Ancheta și procesul monahului Agaton din perspectivă diacronică
- III.4.2. Sandu Tudor și gemelăritatea paradoxală victimă – călău
- III.4.3. Paradoxurile receptării directorului ziarului „Credința”
- III.4.4. Jilava – Avatarurile ființei în universul concentraționar
- III.5. Considerații generale asupra implicărilor lui Sandu Tudor (monahului Agaton) în dezbaterile și evenimentele Bisericii Ortodoxe Române din timpul celui de-Al Doilea Război Mondial și în primii ani postbelici

CAP. IV. IEROSCHIMONAHUL DANIIL – O MICROISTORIE A REZISTENȚEI BISERICII ORTODOXE ROMÂNE SUB TOTALITARISMUL COMUNIST

- IV.1. Aspecte introductive
- IV.2. Repere biografice
 - IV.2.1. De la monahul Agaton la ieroschimonahul Daniil
- IV.3. „Rugul Aprins” – etapa clandestină
 - IV.3.1. Contextul economic, cultural și politic
 - IV.3.2. Căi și mijloace de rezistență ale clerului ortodox, intelectualilor laici și studenților rămași în „Rugul Aprins”
- IV.4. Distrugerea elitelor. Frigul, foamea și frica, metodele opresive ale Securității
 - IV.4.1. Arestarea lotului „Teodorescu Alex. și alții”
 - IV.4.2. Ancheta
 - IV.4.3. Procesul
 - IV.4.4. Aiud – forme de rezistență în exilul concentraționar
 - IV.4.5. Probe ale martiriului Părintelui Daniil Sandu Tudor
- IV.5. Considerații generale asupra efectelor implicărilor Părintelui Daniil Sandu Tudor în dezbaterile și evenimentele Bisericii Ortodoxe Române din timpul regimului comunist

PARTEA A II-A

CREAȚIA LITERAR-LITURGICĂ A PĂRINTELUI DANIIL SANDU TUDOR – POET MISTIC (NEOIMNOLOG) AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

CAP. V. PARADIGME ALE IMAGINARULUI RELIGIOS ÎN LIRICA MISTICĂ TUDORIANĂ

V.1. Aspecte introductive

V.2. Precizări terminologice

V.2.1. Arhetip și anarhetip

V.2.2. Ecstatic vs. enstatic

V.3. Repere metodologice

V.3.1. Factorii constitutivi ai creației cultice: autor, mijloace, receptor

V.3.2. Textul-normă. Imnele - acatist: poezie eclesiastică sacerdotală (între epifanie și restricțiile sinelui)

V.3.3. Valențele doctrinare (catehetice) și literare (estetice) ale imnului-acatist

V.4. Excurs poetic: de la imaginea religioasă la fiorul mistic

Cap. VI. STRUCTURI ANTROPOLOGICE ALE IMAGINARULUI ÎN IMNELE- ACATIST TUDORIENE

VI.1. Aspecte introductive

VI.2. Imaginarul tudorian. Competența religioasă și metamorfoza interioară

VI.2.1. Valențele timpului în lirica tudoriană

VI.2.2. Motivul crucii

VI.3. Imnele – acatist

VI.3.1. *Acatistul Preacuviosului Părintelui Nostru Sfântului Dimitrie cel Nou, Boarul din Basarabov*

VI.3.1.1. Scurt istoric al apariției textului

VI.3.1.2. Acatistul (textul-normă) sub smnul arhetipului

VI.3.1.3. Legătura dintre diurn și nocturn în imaginarul religios tudorian

VI.3.1.4. Dimensiunea ecstatică sau despre funcția mesianică a imnului-acatist

VI.3.2. *Imn Acatist la Rugul Aprins al Născătoarei de Dumnezeu*

VI.3.2.1. Scurt istoric al editării textului

VI.3.2.2. Acatistul (textul-normă) sub semnul arhetipului

VI.3.2.3. Legătura dintre diurn și nocturn în imaginarul religios

VI.3.2.4. Dimensiunea ecstatică sau despre funcția mesianică a imnului-acatist

CONCLUZII

BIBLIOGRAFIE

ANEXE

Cuvinte cheie: microistorie, rezistență, martir, totalitarism, Rugul Aprins, Părintele Daniil Sandu Tudor, Biserica Ortodoxă Română

PĂRINTELE DANIIL SANDU TUDOR – O MICROISTORIE A REZISTENȚEI BISERICII ORTODOXE ROMÂNE SUB TOTALITARISMUL COMUNIST

Cercetarea și descoperirea vieții martirilor este o datorie creștinească, căci pe umerii lor se așază istoria Bisericii, istoria mântuirii noastre. Contextul societății contemporane, globalizate și globalizante¹ a provocat din ce în ce mai multe dezbateri determinate de această temă și tot mai multe voci avizate, laice sau clericale, susțin faptul că Biserica va trebui să-și reevalueze poziția vizavi de canonizarea martirilor din închisorile comuniste, în vederea salvării, tămăduirii și păstrării în Hristos a întregului neam: „*Biserica nu poate fi gândită, trăită sau cinstită fără martiri*”².

Totalitarismul românesc cu toate manifestările sale de extremism politic nu putea să nu genereze o rezistență din partea poporului³. Se știe că regimurile comuniste, deci și cel impus în România, au refuzat cu obstinație integrarea religiei în programul ideologic, ca o componentă a viziunii lor în dezvoltarea societății⁴. Statul comunist i-a condamnat la moarte sau i-a

¹ Vezi, în acest sens, Arhid. Prof. Dr. Ioan I. ICĂ Jr., „Globalizarea – mutații și provocări”, în *Biserica în misiune*, EIBMBOR, București, 2005, pp. 686-687.

² Prof. dr. Ilie BĂDESCU, lect. Dr. Andreea BĂNDOIU, prof. dr. Pavel CHIRILĂ, *Principiile cercetării martirologice*, Ed. Christiana, București, 2010, p. 8.

³ A se vedea George ENACHE, Adrian Nicolae PETCU, „Biserica Ortodoxă Română și Securitatea. Note de lectură”, în vol. *Totalitarism și rezistență, teroare și represiiune în România comunistă*, coord. conf. univ. dr. Gheorghe Onișoru, editat de Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, București, 2001; Constantin VOICESCU, „Oameni ai Bisericii în rezistența anticomunistă din munții și codrii României”, în *Analele Sighet*, vol. 2: *Instaurarea comunismului între rezistență și represiiune*, 1995, pp. 279-294; Mihai TIMARU, „Lupta de rezistență anticomunistă în munții Vrancei”, în *Analele Sighet*, vol. 2, pp. 327-333; †Bartolomeu Valeriu ANANIA, „Una din formele exilului. Starea de fugă”, în *Ibidem*, pp. 402-405; Mihai CAITAR, „Rezistența și lupta oamenilor Bisericii din exilul românesc în Europa de Vest împotriva regimului comunist din România”, în *Ibidem*, vol. 2, pp. 480-488; Eugen POPA, „Atitudinea Bisericii față de comunism”, în *Analele Sighet*, vol. 5, pp. 353- 357; Ștefan ILOAIE, „Slujitori ai Bisericii Ortodoxe în temnițele comuniste sau despre cum poate suferi o majoritate”, în *Analele Sighet*, vol. 7, *Anii 1949-1953. Mecanisme terorii*, 1999, pp. 92-94; Iustin MARCHIȘ, „Ajunul Sfintei Maria din 1952 pentru preoții ortodocși”, în *Ibidem*, pp. 95-98; Liviu MĂRGINEANU, „Arestarea și lichidarea grupurilor anticomuniste din jurul preotului Dumitru Matei”, în *Ibidem*, pp. 380-386; Cristian VASILE, „Autoritățile comuniste și problema mânăstirilor ortodoxe în anii 1950”, în *Analele Sighet*, vol. 8: *Anii 1954-1960. Fluxurile și refluxurile stalinismului*, Fundația Acad. Civică, 2000, pp. 179-189; Eugen TOMA, «Un moment de neuitat al terorii ateiste: Condamnarea grupului „Rugului Aprins”», în *Ibidem*, pp. 364-368.

⁴ Vezi materialele publicate ca urmare a unor inițiative civice, precum *Memorialul Sighet*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului: ***, *Biserica întemnițată. România 1944-1989*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 1998, și ediția în limba engleză, București, 1999; sau particulare: Gheorghe

întemnițat pe mulți dintre gânditorii, scriitorii, artiștii români, clerici sau laici, a aruncat în închisori familii întregi (mame, soții, copii), a aplicat interdicții de a publica sau i-a forțat să adopte ideologia comunistă⁵.

Oportunitatea de cercetare a regimului totalitar comunist se împletește cu datoria creștinească de a-i identifica și cinsti pe cei care s-au jertfit, în numele lui Dumnezeu și al neamului său, pentru a promova valorile morale creștine în viața lor și în viața publică⁶. În această situație interesul apare nu numai din partea cercetătorilor teologi sau istorici, tema impunând o cercetare pluridisciplinară, bazată pe **dialogul integrator religie - știință - artă**.

Cu alte cuvinte, prezentul demers de cercetare și-a propus să realizeze o **microistorie**⁷ a rezistenței Bisericii Ortodoxe Române atât din perioada interbelică cât, mai ales, sub regimul comunist totalitar românesc de până-n 1962⁸, prin explorarea unui singur subiect de cercetare: Sandu Tudor, pseudonimul literar al lui Alexandru Teodorescu, cleric, scriitor, gazetar, cunoscut

DRĂGULIN, „Victimele pușcăriilor comuniste și ale revoluției în atenția aghiografului contemporan”, în *BOR*, București, an CIX (1991), nr. 1-3, pp. 91-98; *Idem*, „Vieți și biserici întemnițate”, în *BOR*, București, an CX (1992), nr. 1-3, pp. 57-58; Nicolae HURJUI, „Ortodocși români, victime ale închisorilor comuniste”, în *BOR*, an CIX (1991), București, nr. 10-12, p. 123-134; Vasile VASILACHI, „Rugul aprins. Cercul literar - cultural de la Mănăstirea Antim din București”, în *Calendarul Credința* (The Faith), Detroit, 1992, pp. 66-71; Nicolae GREBENEA, „Întâlnire cu distinsul arhimandrit Ilie Cleopa”, în *Telegraful Român*, anul 140, Sibiu, 1992, nr. 25-26, 1 iulie, p. 3; Gheorghe POPESCU-VÎLCEA, *Cuvinte din temniță*, EIBMBOR, București, 1993; Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Ed. Știința, Chișinău, 1994; Mihai RĂDULESCU, *Rugul aprins. Duhovnicii Ortodoxiei în ghearele comuniste*, Ed. Ramida, București, 1993; *Idem*, *Martiriul Bisericii Ortodoxe Române*, Ed. Ramida, București, 1994; ***, *Mărturisitori de după gratii. Slujitori ai Bisericii în temnițele comuniste*, Ed. Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, Cluj, 1996; †Irineu SLĂTINEANUL, Mihai RĂDULESCU, *Preoți în cătușă*, Ed. Ramida, București, 1997; *Idem*, „Rugul aprins” de la Mănăstirea Antim la Aiud, Ed. Ramida, București, 1998; Dumitru STĂNILOAIE, „Prigonirea Bisericii Ortodoxe strămoșești sub comunism”, în *Vestitorul Ortodoxiei Românești*, București, anul I (1990), nr. 3, pp. 1-3; *Idem*, „Témoignage. La persécution de l'Eglise Orthodoxe Roumaine sous le régime communiste”, în *Nouvelles de l'Eglise Orthodoxe Roumaine*, an XX (1990), pp. 8-11; Vasile MANEA, *Preoți ortodocși în închisorile comuniste*, Ed. Patmos, Cluj-Napoca, 2000; vezi și ediția a II-a, revăzută și îmbunătățită, Ed. Patmos, Cluj-Napoca, 2001; Ionel ENE, Silviu Mihai IVAN, *Jertfă în spațiul mioritic*, Ed. DM Press, Focșani, 2001.

⁵ Vezi, în acest sens, Arhivele Naționale ale României (Camelia MORARU, Laura NEAGU, Constantin MORARU, Constantin NEAGU, Claudiu DINĂ, George MOCANU), *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului CC al PMR*, vol. I (1948), vol. III, 1950-1951, București, 2002-2004 (Studiu introductiv de prof. Ioan Scurtu) *Bibliografia istorică a României*, Ed. Academiei Române, București, 1989 dar și alte cărți și surse în format digital pe care le vom menționa de-a lungul prezentării.

⁶ Pr. Dr. Mircea Cristian PRICOP, *Ortodoxie, etnicitate, identitate europeană*, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2012, pp. 150-151.

⁷ A se vedea primele și cele mai semnificative studii de microistorie: Carlo GINZBURG, *Brânza și viermi. Universul unui morar din secolul al XVI-lea*, Ed. Nemira, București, 1992 și Emmanuel Le Roy LADURIE, *Montaillou, sat occitan de la 1294 până la 1324*, 2 volume, Ed. Meridiane, București, 1992. În istoriografia contemporană, microistoria ocupă un rol foarte important, ea fiind una din cele mai importante inovații aduse de Școala de la Annales. Prin intermediul ei, istoricul se depărtează nu doar de politic, de istoria evenimentială, dar și de economic și social, oprindu-se asupra indivizilor simpli pentru a analiza aspecte ale vieții cotidiene din epoci trecute.

⁸ La data de 17 noiembrie 1962, Părintele Daniil Sandu Tudor a murit în Penitenciarul Aiud, în certificatul de deces fiind trecut diagnosticul de „hemoragie cerebrală”. Nu se cunoaște nici până azi locul unde a fost înmormântat.

și sub numele de *Monahul Agaton*⁹ de la Mănăstirea Antim sau *Ieroschimonahul Daniil* de la Mănăstirea Rarău¹⁰. Metoda microistoriei ne determină să ne preocupăm de reconstruirea ideilor, imaginilor despre Biserica Ortodoxă Română, credință și neam a Părintelui Sandu Tudor, monahul care a plătit pentru *sumeția sa* cu sacrificiul suprem, pretext pentru a supune întregul demers argumentativ și științific principiilor cercetării martirologice¹¹.

Argument și obiectivele cercetării: Motivația de a cerceta această temă are în vedere mai multe aspecte: subiective, obiective și pragmatice.

În primul rând, cercetarea a avut ca obiect de studiu o temă care a suscitat de-a lungul timpului numeroase controverse, un fenomen care se află în dezbatere publică, iar rezultatele ei pot fi folosite pentru a asuma o poziție publică, ce poate fi raportată la canonizarea martirilor din închisorile comuniste românești¹².

În al doilea rând **microistoria** reprezintă o nouă metodă de reconstituire a trecutului istoric, „*a history from below*”, un domeniu de frontieră angajat în dialogul fertil al interdisciplinarității, o întreprindere dedicată punctului de vedere al oamenilor din trecut. Spre deosebire de istoria tradițională, de factură preponderent evenimentială, microistoria este preocupată mai puțin de povestirea evenimentelor și mai mult de analiza structurilor, iar cuvântul de ordine este **pluridisciplinaritatea**.

Astfel, această metodă permite analizarea diverselor frânturi din universul opresiv comunist dintr-o perspectivă diferită, pentru că focalizarea va evidenția straturi de viață cotidiană, contexte și situații particulare care scăpau, în mod inerent, istoriei clasice, din cauza tratării liniare, generalizării și sintetizării. Cercetarea și-a propus să aducă în atenție elemente care nu sunt atât de evidente, de cunoscute și să testeze dacă nu cumva microistoria acestor ani comuniști (istoria straturilor care se află sub vălul narațiunii oferite de istoria obișnuită) poate să

⁹ Pe 3 septembrie 1948, fratele Alexandru (Sandu Tudor) primește tunderea în monahism de la ÎPS Firmilian, Arhiepiscopul Craiovei, schimbându-i-se numele în Agaton.

¹⁰ În 1953 a primit schima mare și numele de Daniil de la părintele Ilie Cleopa. În 1954 se retrage în Schitul Rarău.

¹¹ Cele mai importante date cu privire la cercetarea martirologică le-am selectat din *Principiile cercetării martirologice* de Prof. dr. Ilie BĂDESCU, lect. Dr. Andreea BĂNDOIU, prof. dr. Pavel CHIRILĂ, Ed. Christiana, București, 2010, Adrian Nicolae PETCU, „Cum a murit părintele Daniil”, în *Rost*, anul I, nr. 6, București, 2003, *Memoriul autobiografic* al Părintelui Daniil Sandu Tudor, apoi din unele documente aflate în arhivele C.N.S.A.S., unele dintre ele preluate de Țăntone PLĂMĂDEALĂ în cartea *Rugul Aprins*, Ed. Arhiepiscopiei Sibiului, Sibiu, 2002. De asemenea, am consultat și alte cărți și surse, pe care le vom menționa de-a lungul prezentării.

¹² Părintele Daniil Sandu Tudor este cuprins în martirologiu încă din 2007 și se află de mai multă vreme în atenția Comisiei de Canonizare a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române. A se vedea, în acest sens, *Martiri pentru Hristos, din România, în perioada regimului comunist*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2007, pp. 158-167 (articolul închinat Părintelui Daniil Sandu Tudor poartă semnătura istoricului George Enache).

ofere o imagine îmbogățită, nuanțată, inspiratoare de noi direcții de cercetare și, câteodată, poate chiar subversivă tabloului totalitarismului românesc pe care îl avem până acum.

Scopul demersului nostru științific interdisciplinar – teologic, istoric și literar – a fost acela de *a identifica, de a reconstitui și de a descoperi* formele de rezistență ale Bisericii Ortodoxe Române din perioada interbelică și sub totalitarismul comunist prin metoda microistoriei, ceea ce a presupus o punere sub lupă a modului în care Părintele Daniil Sandu Tudor s-a adaptat contextelor politico-sociale, economice, culturale și religioase, pe care le-a traversat de-a lungul vieții sale.

Obiectivele cercetării:

1. identificarea dovezilor referitoare la configurarea Părintelui Daniil Sandu Tudor drept o paradigmă a rezistenței prin credință și cultură, pentru a crea o punte de legătură cu formele de rezistență ale Bisericii Ortodoxe Române din acele vremuri;
2. analizarea din perspectivă teologică-literară a creației liturgice a Părintelui Daniil Sandu Tudor - poet mistic (neoimnolog) al Bisericii Ortodoxe Române;
3. descoperirea probelor care să justifice diagnoza martiriului Părintelui Daniil Sandu Tudor (cu ajutorul instrumentelor specifice cercetării martirologice).

Pe lângă obiectivele punctuale am adăugat și câteva **ipoteze de cercetare**. Legat de tema prefacerilor din interiorul Bisericii sub totalitarism, am avansat ipoteza că *așa-zisa subordonare a BOR a fost mai degrabă un efect pervers al unor strategii ale statului totalitar de a-i decredibiliza/compromite pe clerici*, decât o acceptare de „recuperare” și de cooperare. Cât privește tema „Rugului Aprins”, ipoteza cercetată a fost dacă *nu cumva strategiile Securității au dus la perturbarea capitalului cultural al Asociației și au diminuat valoarea moral-creștină a membrilor acesteia*. În analiza teologică-literară a textelor lui Sandu Tudor am verificat ipoteza conform căreia *valoarea estetică poate fi subordonată urcușului mistic*. Totodată, am avut în vedere pe tot parcursul realizării prezentului demers de cercetare științifică ipoteza de cercetare a *validării/nonvalidării martiriului Părintelui Daniil Sandu Tudor*.

Dificultatea pe care am întâmpinat-o a fost de ordin metodologic și ea rezidă în selectarea și sistematizarea materialelor, pentru că datele despre faptele, gândurile, credințele personalităților, care fac obiectul studiului, furnizate atât din izvoarele scrise cât și orale, ne

ajung aproape întotdeauna prin filtre și intermediari care le deformează. Astfel, pe de o parte, arhivele serviciilor speciale și de represiune, subordonate scopului ideologiei comuniste, mistifică adevărul¹³ iar, pe de altă parte, mărturiile au fost realizate de indivizi mai mult sau mai puțin legați de cultura dominantă¹⁴.

Metodele cercetării: Considerăm important să semnalăm în acest punct faptul că în analiza pe care am făcut-o Părintelui Daniil Sandu Tudor, subiectul, în mod sigur, nu trebuie privit independent și scos din context. Scopul cercetării microistoriei este de a extrage concluzii generale pornind de la informații locale. Spre deosebire de istoria uzuală, **microistoria presupune o dispunere tridimensională a subiectului** de cercetare. Așadar, am avut în vedere **subiectul, contextul** în care se află, dar și **viziunea asupra contextului** pe care o are însuși subiectul și care reiese din strategia acestuia de adaptare. În mod similar, am evidențiat contextele istorice, sociale, culturale și religioase în care a trăit subiectul tezei de față, în speță, preschimbările raporturilor dintre Biserica Ortodoxă Română și Stat, atât din perioada interbelică cât și sub totalitarismul comunist. Finalitatea propusă impune deci o investigare minuțioasă a diverselor medii în care s-a dezvoltat gazetarul, scriitorul, asecristul, monahul Sandu Tudor, a perspectivei prin care subiectul nostru a reflectat asupra respectivelor medii, precum și a strategiei folosite de el pentru a se adapta, integra sau opune contextelor sus-amintite.

Am adăugat perspectivei microistoriei, generoasă și experimentală, problematizări conceptuale din domeniul martirologiei și literaturii. De altfel, recuperarea dimensiunii subiective a istoriei trăite corespunde „civilizației jertfei”¹⁵ a totalitarismului.

Principala **metodă** prin care am exploatat această perspectivă teoretică a fost cea a **documentării, a cercetării bibliografice** și a constat îndeosebi în cercetarea documentelor de

¹³ Este suficient să amintim aici fenomenul reeducării, care presupunea următoarele trei etape: prima – *demascarea externă* – când toate victimele experimentului erau inițial trecute printr-un interogatoriu, în timpul căruia tortura fizică avea drept scop furnizarea unor detalii intime din viața personală a fiecăruia. De cele mai multe ori, deținuții, din dorința de a evita torturile, au *recunoscut* păcate imaginare. A doua etapă – *demascarea internă* – avea ca obiectiv dezvăluirea numelor celor care se purtau mai puțin brutal sau oarecum indulgent față de ei în detenție. Faza a treia – *demascarea morală publică* – consta în umilirea publică când deținuții erau siliți să denunțe toate convingerile, ideile și valorile personale. Vizați erau mai ales deținuții credincioși care erau îmbrăcați ca Iisus Hristos, iar ceilalți erau siliți să-i insulte și să aducă injurii simbolurilor religioase și textelor sfinte. Deținuții erau forțați să accepte faptul că proveneau din familii cu tot felul de trăsături criminale, groțști și obligați să scrie autobiografii false, care cuprindeau diferite note de comportament pervers.

¹⁴ A se vedea, în acest sens, *Memoriul autobiografic* al Părintelui Daniil care era adresat Ministrului Cultelor în vederea hirotoniei. Sigur că autorul era conștient că, pentru a-i fi aprobat dosarul de preoție, autobiografia trebuia să fie pe placul autorităților comuniste, de unde și nota particulară de prezentare a faptelor, menită să câștige simpatia decidenților.

¹⁵ Răzvan CODRESCU, *În căutarea legiunii pierdute*, Ed. Christiana, București, 2012, p. 55.

arhivă ale serviciilor speciale și de represiune (Siguranță, Serviciul Special de Informații – S.S.I., Securitate, Jandarmerie) coroborate cu alt gen de izvoare, de la lucrările de specialitate apărute cu privire la regimul comunist din România și până la literatura confesivă.

O altă metodă a fost cea **comparativă**, pentru că studiul memoriilor și mărturiilor celor care au suferit rigorile temnițelor comuniste o impune imperios. De altfel, cercetătorii istorici și teologi au acceptat unanim că partea de cercetare empirică este esențială atât pentru înțelegerea fenomenului cât și pentru dezvoltarea unor analize teoretice viabile privind acest subiect: „*Chiar dacă mărturia de istorie orală reprezintă o sursă subiectivă, în anumite cazuri, are o mai mare credibilitate decât materialele Securității și deseori completează o lacună documentară*”¹⁶. De multe ori materialele acestor organe amestecă adevărul cu minciuna, iar cercetătorul poate valida doar în parte acuratețea datelor. Confruntarea datelor culese prin izvoare diverse permite o verificare și ușurează cercetarea în tot acest hățiș de documente. Tocmai din acest motiv ne propunem să preluăm în acest studiu numai acele informații care ni se vor părea credibile și pot fi verificate.

Metoda cantitativă a oferit posibilitatea analizării datelor din punct de vedere statistic, corespunzând nevoii de a conferi noi valențe acestei cercetări, prin profunzimea aspectelor vizate și concluziilor rezultate în urma abordării unui număr mare de documente și texte.

O „materie primă” pentru cercetare au fost și manuscrisele și cărțile publicate ale principalilor membri ai „Rugului Aprins” precum și lucrările de specialitate care au reflectat activitatea culturală a Asociației: istorii literare, dicționare, filozofie, estetică, teorie, critică literară și periodice.

Menționăm că am operat o selecție subiectivă a textelor membrilor „*Rugului Aprins*”, subordonate aceluiași rigori temporal, epicentrul constituindu-l cele ale Părintelui Daniil Sandu Tudor, a căror analiză a fost făcută comparativ și sintetic, din perspectivă teologică-literară, în funcție de teme, motive, concepte, elemente centrale regăsite în diferite opere.

Actualitatea temei și semnificația studiului: Într-o societate contemporană de tranziție foarte deficitară, tema cercetării celor care au murit în numele lui Hristos și al neamului este de actualitate stringentă. Prin urmare, trebuie scoase la suprafață personalitățile emblematice, pentru

¹⁶ Cristian VASILE, *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*, Ed. Curtea Veche, București, 2005, p. 10.

ca din pilda lor mărturisitoare să ne reîmprospătăm valorile morale creștine, de aceeași permanentă actualitate.

Interesul pentru studiul totalitarismului românesc și a consecințelor acestuia a apărut imediat după 1989 și în ultimele decenii am asistat la o adevărată avalanșă de lucrări cu caracter istoric, politic, social, confesiv ș. a. toate vizând a deconspira regimul opresiv. Timp de douăzeci de ani istoria contemporană a Bisericii Ortodoxe Române a suscitat o perioadă de căutări intense, de denudare, de variate experiențe de cercetare. Desigur, intervalul acesta nu este suficient pentru o selecție riguroasă, istoria va fi cea care va stabili mai exact viabilitatea lucrărilor nonficionale. Contribuția noastră este aceea de a le sorta pe cele pe care le-am considerat mai interesante din punctul de vedere al virtuților autenticității și obiectivității pe care o degajă.

Totalitarismul reprezintă poate cel mai însemnat, dar și cel mai recent eveniment ce a marcat evoluția literaturii secolului XX. Soluția cea mai vehiculată în abordarea acestei teme este aceea a tratării pluridisciplinare. În ceea ce privește relația religie – știință – literatură, dincolo de teoriile existente, de separare, de prietenie și colaborare, viziunea scriitorilor teologi este integratoare din punctul de vedere al științei creștine, obiectul de studiu al științei fiind adevărul lui Dumnezeu. Religia, știința, arta trebuie asumate în autonomia lor, dar nu pot avea soluții decât împreună¹⁷.

Microistoria sau „*istoria celor mulți, celor umili*”, cum aprecia istoricul belgian Carlo Ginzburg, nu este decât un aspect, deloc neglijabil, al istoriei celor mari, iar, prin aceasta, comportamentul cotidian al oricărui individ și sensibilitatea unei comunități pot fi revelatoare pentru înțelegerea unor evenimente sau fenomene istorice. Acest obiectiv nu poate fi atins decât prin întoarcerea la documentul primar, de arhivă. Istoria presupune o cunoaștere prin urmele lăsate, prin documente dar și prin mărturii. Nevoia de confruntare a diverselor tipuri de izvoare este cu atât mai necesară cu cât „*victimele regimului totalitar se dovedesc deseori depozitarii unicului discurs, alternativa radicală la minciunile unei societăți constituite*”¹⁸, chiar dacă este un discurs filtrat prin trăirile celui care îl fabrică.

Grija pentru condiția umană (*concern to human condition*) reprezintă de asemenea o bună oportunitate pentru cercetătorii teologi, istorici sau filologi de a realiza studii referitoare la

¹⁷ Amintim doar câteva lucrări de referință: Toader NICOLAE, *Clio în orizontul mileniului trei. Explorări în istoriografia contemporană*, Ed. Accent, Cluj-Napoca 2002; Paul RICOEUR, *Istorie și adevăr*, Ed. Anastasia, București, 1996; Paul VEYNE, *Cum se scrie istoria*, Ed. Meridiane, București, 1999.

¹⁸ Răzvan CODRESCU, *Cartea îndreptărilor. O perspectivă creștină asupra politicului*, Ed. Christiana, București, 2004, p. 12.

consecințele instaurării unui regim totalitar. Istoricul, teologul și filologul se duc spre oamenii trecutului cu experiența lor umană proprie. Ceea ce istoria, religia sau critica literară vrea să explice și să înțeleagă în ultimă instanță sunt oamenii. Trecutul de care ne-am îndepărtat este trecutul uman. La distanța temporală se adaugă și acea distanță specifică, care ține de faptul că celălalt este un alt om. Ceea ce istoricul, teologul sau filologul încearcă să restituie prin totalitatea rețelei de relații cauzale este tocmai ceea ce au trăit ceilalți oameni. Prin urmare, însuși caracterul uman inepuizabil al trecutului este cel care impune sarcina unei înțelegeri integrale. Realitatea absolută a trăirii umane din trecut tinde să se recupereze într-o reconstrucție tot mai articulată, în sinteze analitice tot mai diferențiate și mai ordonate.

Microistoria tinde să-i privilegieze pe abandonatii istoriografiei tradiționale iar poposirea asupra documentelor prăfuite din arhive și asupra mărturiilor celor sacrificați în numele dragostei de Dumnezeu și țară, abordate din perspective metodologice noi, este o datorie creștinească în acord cu tendințele contemporane ale istoriografiei.

„Rugul Aprins” – al cărui inițiator și animator a fost, dincolo de orice echivoc, Sandu Tudor – mișcarea duhovnicească care a reușit să realizeze o veritabilă simbioză între cult și cultura, chiar sub privirea cruntă a totalitarismului comunist, a provocat în ultimii ani numeroase dezbateri cu caracter teologic, istoric și literar. Raporturile dintre Biserica Ortodoxă Română și Stat sub regimul totalitar comunist, rezistența clerului, prigoana declanșată împotriva membrilor Asociației „Rugul Aprins”, necesitatea demarării unui proiect de canonizare a celor ce au murit mărturisindu-L pe Hristos¹⁹, valoarea estetică a textelor scriitorilor din „Rugul Aprins” constituie tot atâtea probleme puse în discuție în spațiul public. Din păcate, după 1990, receptarea vieții sau/și operei Părintelui Daniil Sandu Tudor a suscitat numeroase controverse și multe dintre acestea au avut drept sursă regretabile inexactități (e drept că cele mai multe dintre pseudo-informațiile la care facem referire au legătura cu postura de laic a subiectului cercetării). Prin urmare, această microistorie trebuie privită și ca o contribuție importantă pentru înțelegerea acestei personalități model, purtătorul de cuvânt al unei generații sacrificate, fii ai Bisericii Ortodoxe Române, care au ținut dreaptă credința, chiar dacă asta a însemnat jertfa supremă. De

¹⁹ A se vedea diac. prof. dr. Ioan I. ICĂ Jr., „Daniil Sandu Tudor-poet, schimnic, neoimnograf și martir”, în *Revista Teologică*, anul I, Sibiu, nr. 2, 1991.

altfel, Părintele Daniil Sandu Tudor este cuprins în martirologiul din 2007²⁰ și se află de mai multă vreme în atenția Comisiei de Canonizare a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române.

Prin urmare, realizarea majoră a acestui studiu ar putea să fie oferirea unui răspuns public vizavi de problemele asociate totalitarismului comunist într-un caz controversat, aflat încă în dezbateră în România.

Problema martirilor este deosebit de importantă pentru întreaga Biserică căci fără prezența trupească a martirilor, nu se poate săvârși Sfânta Liturghie, sângele lor fiind, de altfel, sămânța celor mai bine de 2000 de ani de istorie creștină. În societatea actuală problema canonizării martirilor este o sursă de contradicții iscând o oarecare dispută de idei. Acest lucru a constituit un punct de plecare în realizarea acestui demers științific, pentru că numai așa se pot lămuri lucrurile – dacă există o emulație și o sinceritate totală în prezentarea adevărului, atât istoric, cât și teologic.

Originalitatea temei: Contribuția cercetării științifice din prezentul demers constă în tratarea acestor direcții din perspectiva microistoriei care poate dezvălui contexte, idei și nuanțe noi, neglijate până acum. Microistoria reprezintă o metodă microscopică prin care sunt *investigate* contextele socio-politice și culturale și evoluțiile unor identități ca cea de monah, scriitor²¹, gazetar²², deținut al statului comunist²³. Toate aceste lucruri vor fi interpretate și dintr-o perspectivă martirologică, în sensul că cercetarea noastră va urmări modul în care Părintele Daniil Sandu Tudor și-a adaptat statutul monahal, vocația teologică și idealurile mistice contextelor politico-sociale, economice, culturale și religioase, pe care le-a traversat în viața sa pământească.

²⁰ *** , *Martiri pentru Hristos, din România, în perioada regimului comunist*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2007, pp. 158-167 (articolul despre Daniil Sandu Tudor este semnat de istoricul George Enache).

²¹ Amintim doar două dintre scrierile semnificative din creația cultică a poetului-monah: *Imnul Acatist al Rugului Aprins al Maicii Domnului și Acatistul Preacuviosului Părintelui Nostru Sfântului Dimitrie cel Nou, Boarul din Basarabov*. Totodată, Părintele Adrian Făgețeanu susținea că Părintele Daniil Sandu Tudor a inițiat traducerea din grecește ale cărților Sfinților Părinți. A se vedea, în acest sens, A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 211015, vol. 3, ff. 61-62.

²² Sandu Tudor s-a făcut cunoscut în cultura vremii lui mai întâi prin publicistica sa, de cele mai multe ori polemică și caustică, îndeosebi pe teme referitoare la politica vremii și la ideologiile necreștine. A colaborat la *Mișcarea literară, Cuvântul literar-artistic, Convorbiri literare, Contemporanul, Ritmul vremii, Ideea creștină, Gândirea*. În 1932 a înființat revista *Floarea de foc* apoi, în 1933, tipărește cotidianul *Credința*. Renunțarea la cele lumești a însemnat și o abandonare a activității gazetărești.

²³ Părintele Daniil Sandu Tudor a fost arestat, mai întâi, între 1950-1952, la Penitenciarul Jilava, pentru ca, la a doua arestare, cu vestitul lot de 15 persoane, care i-a purtat numele – lotul „Teodorescu Alex. și alții” – să-și găsească sfârșitul în Penitenciarul Aiud (condamnarea a fost la 25 de ani „temniță grea”, pentru „uneltire contra ordinii sociale”), pe data de 17 noiembrie 1962.

Totodată, din nevoia de a aduce și alte dovezi ale luptei împotriva Bisericii Ortodoxe Române și ale politicii de compromitere a Bisericii, în general, am coroborat literatura memorialistică cu documentele oficiale (vezi C.N.S.A.S.) – de unde am selectat, cu precădere, textele inedite. Punerea în oglindă a celor două perspective a avut rolul de a ne feri de pericolul alunecării în *logica* anchetatorilor comuniști sau a securiștilor. Astfel, interviurile luate puținilor supraviețuitori ai Rugului Aprins (Nicolae Rădulescu, Emanoil Mihăilescu, Părintele Nicolae Bordașiu) au fost de natură nu doar să completeze tabloul rezistenței Bisericii Ortodoxe Române sub totalitarismul comunist ci și de a supune documentele Securității unui proces al demistificării, pe care, în viziunea noastră, ei sunt cei mai în măsură să-l realizeze.

În egală măsură, completarea biografiei lui Sandu Tudor ne-a fost favorizată atât de documentele inedite pe care le-am aflat în Arhiva C.N.S.A.S. dar și de fericita descoperire a unor mărturisitori, care l-au cunoscut în chip nemijlocit, și care au sprijinit demersul nostru de a aduce în spațiul public documente importante pentru evoluția cercetării prezentului subiect. Autobiografia domnului Emanoil Mihăilescu, scrisoarea de despărțire a lui Sandu Tudor către soția sa, Virginia Teodorescu (născută Gheorghiu), analiza proceselor-verbale de interogatoriu de către foștii condamnați în lotul „*Teodorescu Alex. și alții*” – Nicolae Rădulescu și Emanoil Mihăilescu –, mărturia Părintelui Nicolae Bordașiu, care, în interviul său, dezvăluie ce a însemnat rugăciunea inimii primită de la Părintele Ivan Kulîghin sunt tot atâtea probe ale mărinimiei acestor oameni, adevărați ucenici ai Părintelui Daniil Sandu Tudor, care au dat curs solicitării noastre și s-au angrenat în acest efort lucid de reconstituire a adevărului istoric, scuturându-se (atât cât este posibil) de subiectivism²⁴.

Lista bibliografică a lucrărilor consultate am prezentat-o în ultima parte a lucrării.

Scurt cadru al lucrării:

Din necesități de redactare, lucrarea de față, pe care am intitulat-o *Părintele Daniil Sandu Tudor – o microistorie a rezistenței Bisericii Ortodoxe Române sub totalitarismul comunist*, este structurată în două părți.

În **prima parte**, denumită *Părintele Daniil Sandu Tudor – o paradigmă a rezistenței prin credință și cultură*, ne propunem să realizăm o microistorie a rezistenței Bisericii Ortodoxe Române, prin punerea sub lupă a condițiilor în care au loc diversele prefaceri, de natură spirituală sau culturală, ale subiectului nostru de cercetare.

²⁴ A se vedea Carmen CIORNEA, *Chipul Rugului Aprins*, Ed. Eikon, București, 2015.

Dacă **primul capitol** are rolul de a fixa câteva repere metodologice utile demersului științific propus – necesitatea prezenței acestuia având ca fundament și faptul că microistoria constituie un domeniu aflat încă în stadiul experimental – , următoarele trei capitole sunt menite să demonstreze faptul că o microistorie a rezistenței Bisericii Ortodoxe Române (din perioada interbelică sau totalitar comunistă), făcută prin cercetarea contextelor în care a trăit Părintele Daniil Sandu Tudor, este folositoare și pentru revizuirea principalelor modele explicative – fie istorice, fie teologice – prin care au fost analizate aceste perioade istorice.

Astfel, **capitolul doi** pune sub lupă scriitorul, publicistul, asceristul, directorul de publicații Sandu Tudor, mediile de dezvoltare circumscrise perioadei fertile a interbelicului românesc, și viziunea acestuia față de respectivele contexte care i-au marcat devenirea spirituală și culturală. Din motive ce țin de circumscrierea exactă a temei, am evitat prezentarea detaliată a unor curente de idei (fie ele economice, politice, sociale sau religioase) care s-au manifestat în interbelicul românesc, focalizându-ne pe cele care și-au pus amprenta pe dezvoltarea subiectului cercetării pentru a putea trasa conturul unei paradigme în care elementul individual constituie, grație unor trăsături-cheie precum autonomia și deschiderea către alteritate, un focar de la care pornește schimbarea comunității. Astfel, ultimul subcapitol, cu valoare concludivă, este conceput ca un corolar al întregului eșafodaj științific expus anterior, ce are ca scop evidențierea efectelor diverselor forme de implicare ale lui Sandu Tudor în dezbaterile și evenimentele Bisericii Ortodoxe Române interbelice.

Capitolele trei și patru prilejuiesc reconstruirea ideilor și imaginilor despre Biserică, credință și neam ale lui Sandu Tudor în contextul totalitarismului comunist. Profundele metamorfoze pe care le traversează sunt încifrate, parcă, și de multitudinea numelor căci cel care s-a născut Alexandru Teodorescu și s-a făcut remarcat pe scena publică sub pseudonimul Sandu Tudor devine acum *Monahul Agathon* și, ulterior, *Părintele Daniil de la Rarău*²⁵. Periplul monahului neșovăitor, care refuza cu obstinație compromisurile (mai cu seamă atunci când acestea prejudiciu doctrina ortodoxă), va fi curmat cu brutalitate, Părintele Daniil ajungând să plătească, în cele din urmă, pentru îndrăzneala sa cu sacrificiul suprem. Închis pentru că fost

²⁵ Informațiile cu privire la etapele parcurse în cinul monahal se află în *Memoriul autobiografic* citat mai sus. Astfel, în anul 1948, fratele Alexandru (Sandu Tudor) de la Mănăstirea Antim devine monahul Agaton; în anul 1949 intră oficial în mitropolia Craiovei pentru ca în 1950 să fie hirotonit preot (ieromonah) pe seama Mănăstirii Crasna-Gorj (Arhiepiscopia Craiovei), unde este numit și stareț. În 1952 a mers la mănăstirile Neamț, Sihla, Slatina și Sihăstrie, unde a primit de la părintele Ilie Cleopa numele de Daniil și schima mare. În anul 1954 este stareț al schitului Rarău.

inițiatorul și animatorul uneia dintre mișcările duhovnicești, a cărei însemnătate pentru spiritualitatea creștin ortodoxă românească este unanim recunoscută²⁶, acesta va trece la cele veșnice pe data de 17 noiembrie 1962. Până și logica Securității deconspiră importanța și recunoașterea acestui mucenic al lui Hristos, o dovadă elocventă fiind, în opinia noastră, faptul că lotul celor 16 arestați (al căror principal *păcat* era apartenența la „Rugul Aprins”, tradusă în limbajul de lemn drept o grupare *subversivă, dușmănoasă* compusă din membri care sufereau de *boala mistico-legionară*) îi poartă numele – „*Teodorescu Alex. și alții*”. Iată de ce ultimele secțiuni ale acestor două capitole reprezintă un pretext de a subordona întregul demers argumentativ și științific principiilor cercetării martirologice²⁷.

A doua parte a prezentei teze, *Creația literar-liturgică a Părintelui Daniil Sandu Tudor –poet mistic (neoimnologic) al Bisericii Ortodoxe Române*, mută accentul asupra dimensiunii poetice a subiectului cercetării noastre, mai exact, asupra identificării notelor particulare ale imnelor sale acatist – prin aplicarea unei hermeneuticii din perspectiva structurării antropologiei iconice. **Faptul că imnele-acatist au fost acceptate de către Biserica Ortodoxă Română în corpusul ei liturgic și au ajuns astfel să se bucure de statutul de sacralitate, specific textelor de cult, impune identificarea unor modalități adecvate de receptare a unei asemenea creații.** Astfel, primul capitol va prilejui stabilirea reperelor teoretice necesare acestui demers hermeneutic particular pentru ca în cel de-al doilea să putem recurge la identificarea imaginarului religios tudorian, așa cum se configurează acesta în opera cultică a lui Sandu Tudor – imnele-acatist.

Pentru a putea decela ideile semnificative, centrale, cu privire la reflectarea anumitor imagini mistice în opera poetică tudoriană, cercetarea noastră va avea în vedere metoda analitică-structurală, menită să identifice imaginile prin raportarea la arhetip, cronotopul constitutiv. Altfel spus, vom urmări consolidarea, aglutinarea imaginilor religioase din

²⁶ †Antonie PLĂMĂDEALĂ, *Rugul Aprins*, ediția electronică, Ed. Arhiepiscopiei Sibiului, Sibiu, 2002, p. 9: „*Ceea ce voi face eu acum, nu va fi decât o primă tentativă de a schița ceea ce va putea deveni cândva, instituindu-se mai sistematic un al treilea moment de seamă al istoriei spiritualității românești. El va veni după momentul Paisie Velicovschi, contemporan cu starețul Vasile de la PoianaMărului și după momentul Calinic de la Cernica, desigur, și acesta îngemănat cu Starețul de la Cernica, cunoscuți isihăști, părinți duhovnicești de înaltă statură în istoria Bisericii noastre*”.

²⁷ Cele mai importante date cu privire la cercetarea martirologică le-am selectat din *Principiile cercetării martirologice* de Prof. dr. Ilie BĂDESCU, lect. Dr. Andreea BĂNDOIU, prof. dr. Pavel CHIRILĂ, Ed. Christiana, București, 2010 apoi din documente aflate în Arhiva C.N.S.A.S. De asemenea, am consultat și alte cărți și surse, pe care le vom menționa de-a lungul prezentării.

compozițiile sale liturgice – imnele-acatist – în simboluri, pe care le vom decoda nu doar în cheie estetică cât, mai ales, teologică. „*Acatistul Preacuviosului Părintelui Nostru Sfântului Dimitrie cel Nou, Bouarul din Basarabov*” denotă puterea exercitată de arhetip asupra literaturii, impactul creștinismului asupra imaginației creatoare. Sondarea adâncimilor imaginarului tudorian, în direcția Tradiției Bisericii și a viziunii creștine conduce, pe de o parte, la identificarea (sau măcar întrezărirea) unor eventuale filoane ascunse de legătură între cuvântul Scripturii, doctrina Bisericii și viața morală a creștinului, iar pe de altă parte, obligă la relevarea unor elemente de noutate prin care se pot explica dezvoltările lui particulare, proprii, felul în care se constituie ceea ce am putea să numim iconografia originală a imaginarului lui Sandu Tudor.

În acest sens, încă de la etapa dibuirilor și a presupunerilor, analiza acestui tip de text obligă cititorul (care este invitat la coparticipare pentru a împlini mesajul) să urce și să se instaleze în zona încunoaștințării, a prospecțiunilor avizate. Nevoia permanentă de a da urmăririi lui Hristos dimensiune actuală (care se traduce în dialectica tipologiei în relația *tip-antitip*) se explică prin sentimentul neîmplinirii care amenință la orice pas echilibrul circumstanțial al existenței umane. Finalitatea textului sacru impune intertextualitatea, suprapunerea sensurilor literal, alegoric, moral, anagoric, restabilirea dialogului dintre om și Dumnezeu (al cărui mediu de comunicare este, în special, Revelația) pentru că doar astfel i se deslușesc cele mai profunde sensuri.

Iată de ce considerăm că lectura „*Acatistul Preacuviosului Părintelui Nostru Sfântului Dimitrie cel Nou, Bouarul din Basarabov*” – primul și singurul imn acatist pe care autorul l-a conceput din postura de laic – are darul de a aduce fiorul mistic în inima noastră, de a ni-l revela, contribuind la activarea dinamismului transfigurator al credinței.

Monumentalitatea operei Părintelui Daniil Sandu Tudor este susținută din cel puțin trei motive: mai întâi, pentru că dă seama de o experiență liturgică a Scripturii; în al doilea rând, pentru că valorifică procedee de hermeneutică tradițională; în fine, pentru că unele dintre creațiile sale (ne referim aici la textele sale normă – imnele-acatist) au fost acceptate de către Biserica Ortodoxă Română în corpusul ei liturgic, bucurându-se astfel de statutul de sacralitate specific textelor de cult.

„*Imnul Acatist la Rugul Aprins al Născătoarei de Dumnezeu*” denotă cât de profund a fost marcat poetul monah de modelul duhovnicesc al Maicii Domnului, făptura umană care L-a coborât pe Dumnezeu pe pământ prin puritatea și smerenia ei. Fiica Domnului, Maica Fiului și

Logodnica Sfântului Duh reprezintă măsura ascultării depline care a anulat neascultarea primei femei – Eva.

Înaintând în interpretarea imaginarului tudorian, în direcția literaturii patristice și a viziunii creștine descoperim un creator care se nevoiește pentru a reconfigura Cuvântul din cuvânt, prin calea de comunicare pe care o oferă prin excelență Revelația, modelul fiind Maica Domnului, axa întregului *Imn Acatist*, în jurul căreia gravitează toate ideile și imaginile într-o apoteotică, sfântă laudă adusă Născătoarei de Dumnezeu. Admirabila râvnă cu care autorul însuși a înțeles să se aplece asupra fiecărui cuvânt, febrila lui căutare a desăvârșirii poetice și a profunzimii duhovnicești este probată și de îndelungul proces creativ, „*Imnul Acatist la Rugul Aprins al Născătoarei de Dumnezeu*” fiind elaborat pe mai bine de un deceniu. Cuvântul, expresia sufletului, manifestă chipul și relația dintre unități depline, între chipuri care comunică între ele. Identitatea poetică e întemeiată la nivel prereflexiv, preanalitic, în purul act al rostirii de sine a ființei. Starea aurorală a rostirii poetice indică spre starea dintâi a ființei în sens teologic. În imnele-acatist ale poetului, actul creației literare este pus în slujba *descoperirii* transcendentului, spre care tinde neîncetat, dar și a lăuntrurilor nebănuite ale inimii, în care Dumnezeu se face prezent.

Imaginarul religios e proiectat ca un periplu de îndumnezeire a ființei, ce traversează nenumărate sfere, până să ajungă simbolic pe Tabor, muntele ce a adăpostit **epifania luminii**. Starea de contemplare este considerată ca fiind starea în care omul ajunge să-și cunoască propriile neputințe, dar în același timp să le filtreze prin **lumina lui Dumnezeu**. Timpul se disociază în **timp anabazic**, timp în care ființa tinde spre absolut, și **catabazic**, de întoarcere spre interior, spre centrul inimii.

Leit-motivul „*Bucură-te, Mireasă urzitoare de nesfârșită rugăciune*” subliniază, sintetic, atât adevărul că rugăciunea Maicii Domnului este o formă de anihilare a limitelor spațio-temporale, singura cale de unire cu Dumnezeu dar și faptul că *Imnul Acatist* reprezintă, cu precădere, o stare de rugăciune, un mesaj care nu se vrea *înțeles* ci mai ales *trăit*. Acest tip de text propune cititorului o altfel de statură, lectura tipologică obligându-l să se ridice la rândul-i, pentru a experia rugăciunea în propria sa ființă.

Fecioara Maria este, prin însăși natura sa divină, lumină, o lumină suprafirească capabilă să treacă prin diverse metamorfoze pentru a putea media comunicarea neamului omenesc cu lumea divină. În sfârșit, nespațiul și netimpul unde își are sălașul **focul lui Dumnezeu** este

metaforizat prin *Rugul Aprins*, Rugul care arde și nu se mistuie, pe care poetul-monah s-a nevoit, oferindu-ne nouă o paradigmă de rezistență prin credință și cultură, viața și opera acestuia fiind de natură să încifreze traiectoria unui *homo religious* de cea mai autentică speță.

Considerăm pe deplin îndreptățită aprecierea Mitropolitului Antonie Plămădeală, exprimată în monografia sa, „*Rugul Aprins*”, conform căreia Părintele Daniil Sandu Tudor rămâne un model asupra căruia trebuie neapărat să ne oprim și ne alăturăm convingerii că, despre el, trebuie să mărturisească ceea ce știu toți cei care l-au cunoscut, direct sau mijlocit, pentru ca lucrurile să nu rămână neștiute, el fiind un erou a cărui canonizare este legitimă²⁸.

Prin urmare, **miza cercetării** este, așa cum am arătat, nu numai de ordin teologico-istoric ci și de ordin literar. Perspectiva teoretică folosită în lucrare este legată atât de teoretizările recente din domeniul microistoriei cât și de utilizarea unor concepte din martirologie, teologie și literatură. Astfel, Părintele Daniil Sandu Tudor este *subiect* de cercetare dar și *pretext* pentru extinderea acestuia în contexte mai largi, ca *martor*, *observer* și *protagonist* al rezistenței Bisericii Ortodoxe Române în perioada interbelică și sub totalitarismul comunist.

Totodată, sperăm ca rezultatele cercetării să fie de folos și celor care vor mai realiza studii pentru problema martiriului din închisorile comuniste, astfel încât acestea să fie în avantajul oamenilor, cât și al cercetătorilor teologi, istorici și literari iar publicul larg să înțeleagă necesitatea colaborării cu aceștia în vederea verificării diagnozei martiriului.

²⁸† Antonie PLĂMĂDEALĂ, *Rugul Aprins*, ediția electronică, Ed. Arhiepiscopiei Sibiului, Sibiu, 2002, p. 48: „[Părintele Daniil Sandu Tudor] poate fi canonizat! [...] El a murit în închisoare la Aiud, unde a fost închis pentru Rugul Aprins, pentru credința lui. [...] El a murit în închisoare pentru credința lui! El ar putea intra foarte bine într-un catalog al martirilor creștini, pe care ar trebui să-l alcătuim noi astăzi, ar trebui să intre printre cei dintâi în acest catalog cu nume sau fără nume, martiri morți în închisori pentru credință, sfinți, cum sunt cei 40 de martiri din istoria creștinismului, și printre aceștia ar intra, fără îndoială, și Daniil Sandu Tudor”.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ:

I. Izvoare inedite:

- *Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (A.C.N.S.A.S.)*

Fond Documentar (D):

- dosar nr. 010767, vol. 1;
- dosar nr. 012607, vol. 1 – vol. 4;
- dosar nr. 012608;
- dosar nr. 012609, vol. 3 și vol. 6;
- dosar nr. 12956;
- dosar nr. 013296;
- dosar nr. 013485, vol. 10, vol. 13 și vol. 24;
- dosarul nr. 014758, vol. 1;
- dosar nr. 016495.

Fond Informativ (I):

- dosarul nr. 0236137, vol. 1 – vol. 2;
- dosarul nr. 0236666, vol. 1 – vol. 2;
- dosarul nr. 0236667;
- dosarul nr. 0003104;
- dosarul nr. 0003152;
- dosarul nr. 018500202, vol. 1 – vol. 3;
- dosarul nr. 0185004;
- dosarul nr. 002214, vol. 1 – vol. 7;
- dosarul nr. 002723;
- dosarul nr. 0185003, vol. 1 – vol. 5;
- dosarul nr. 0234231;
- dosarul nr. 0258106;
- dosarul nr. 0212013;
- dosarul nr. 0211015, vol.1 – vol. 3;
- dosarul nr. 0146583;
- dosarul nr. 0206779;
- dosarul nr. 0211298;

- dosarul nr. 0263904;
- dosarul nr. 0203672, vol. 1 – vol. 2;
- dosarul nr. 0212013;
- dosarul nr. 0211015, vol. 1 – vol. 3.

Fond Penal (P):

- dosarul nr. 0000202, vol. 1 – vol. 11;
- dosarul nr. 0013582, vol.1 – vol. 2;
- dosarul nr. 0015804, vol. 1 – vol. 3;
- dosarul nr. 0053242;
- dosarul nr. 0048068;
- dosarul nr. 0005690;
- dosarul nr. 0013495, vol. 1 – vol. 2;
- dosarul nr. 0001660;
- dosarul nr. 0014638, vol. 1 – vol. 2;
- dosarul nr. 0001659, vol. 1 – vol. 15.

II. Culegeri de documente

- Arhivele Naționale ale României, (Moraru Camelia, Laura Neagu, Moraru Constantin, Neagu Constantin, Dincă Claudiu, Mocanu George) *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului CC al PMR*, vol. I (1948), vol. III, 1950-1951, București, 2002-2004 (Studiu introductiv - prof. Ioan Scurtu);
- Bălan, Ion, *Regimul concentraționar din România (1945-1964)*, Fund. Acad. Civică, 2000;
- C.N.S.A.S., Florica Dobre (coord.), *Securitatea, Structuri – cadre, obiective și metode*, vol. 1(1948-1967), Ed. Enciclopedică, București, 2006;
- *Cuviosul Ioan cel Străin (din arhiva Rugului Aprins)*, ediție alcătuită de prof. Gheorghe Vasilescu, cu o postfață de arhim. Sofian Boghiu, București, Ed. Anastasia, 1999;
- Oprea, Marius, *Banalitatea răului, O istorie a Securității în documente*, Ed. Polirom, București, 2002;
- Stănescu, Mircea, *Organismele politice românești (1948-1965), Documente privind instituțiile și practicile*, Ed. Vremea, București, 2003;

- *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al PMR 1949*, vol. I, ediție întocmită de Camelia Moraru, Laura Neagu, Constantin Moraru, Constantin Neagu, Claudiu Dincă, George Mocanu, studiu introductiv de prof. univ. dr. Ioan Scurtu, Arhivele Naționale ale României, București, 2003;
- *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al PMR 1949*, vol. II, ediție întocmită de Camelia Moraru și al., studiu introductiv de Ioan Scurtu, Arhivele Naționale ale României, București, 2003.

III. Atlase, Dicționare:

- Caravia, Paul și al., *Biserica în temnițată. România 1944-1989*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 1998.
- Chevalier, Jean, Alain Gheerbrandt, *Dicționar de simboluri*, vol. 2, Ed. Artemis, București, 1993;
- Păcurariu, Preot prof. univ. dr. Mircea, *Dicționarul teologilor români*, ediția a doua, revăzută și întregită, Ed. Enciclopedică, București, 2002;

IV. Istorii generale, sinteze de istorie ecleziastică, microistorii:

- Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1997;
- Ginzburg, Carlo *Brânza și viermii. Universul unui morar din secolul al XVI-lea*, Ed. Nemira, București, 1992;
- Focșeneanu, Eleodor, *Istoria constituțională a României (1859-1991)*, ediția a II-a revăzută, Ed. Humanitas, București, 1998;
- Gillet, Olivier, *Religie și naționalism. Ideologia Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist*, Ed. Compania, București, 2001;
- Le Roy Ladurie, Emmanuel, *Montaillou, sat occitan de la 1294 până la 1324*, 2 volume, Ed. Meridiane, București, 1992;

V. Memorialistică

- Anania, arhim. Bartolomeu, *Memorii*, Ed. Polirom, Iași, 2008;
- Crainic, Nichifor, *Zile albe, zile negre, Memorii* vol. I - III, Ed. Casa Editorială, București, 1991 – 1995;

- Ionescu –Stăniloae, Lidia, „*Lumina faptei din lumina cuvântului*”. *Împreună cu tatăl meu, Dumitru Stăniloae*, București, Ed. Humanitas, 2000;
- Nicolau, Dr. Nicolae, *Rugul Aprins*, în „România liberă”, sâmbătă 27 ianuarie 1996;
- Rădulescu, Mihai, *Memorialistica reeducărilor*, Ed. Ramida, București, 1998;
- Pandrea, Petre, *Memoriile mandarinului valah*, Ed. Albatros, București, 2001;

VI. Publicații

„Florea de foc”, 1932, 1933, 1936.

„Credința”, 1933-1938.

„Viața Românească”, „Revistă a Societății Scriitorilor din R.P.R.”, 1948-1962.

VII. Referințe bibliografice despre „Rugul Aprins”

- *** *Cuviosul Ioan cel Străin. Din Arhiva Rugului Aprins*, Ed. Anastasia, București, 1999
- Andru, Vasile, „Contemporan cu «Rugul Aprins»”, prefață la Mihai Rădulescu, „*Rugul Aprins*” de la Mănăstirea Antim la Aiud, Ed. Ramida, București, 1998;
- Boghiu, Sofian, *Duhovnici români contemporani*, ediție îngrijită de Ioana Iancovescu și Constanța Costea, Ed. Bizantină, București, 2007;
- Căndea, Virgil, „Cuvânt înainte” la Alexandru Mironescu, *Calea inimii. Eseuri în duhul Rugului Aprins*, ediție îngrijită de Răzvan Codrescu, Ed. Anastasia, București, 1998;
- Enache, George, Adrian Nicolae Petcu, *Biserica Ortodoxă Română și Securitatea. Note de lectură*, în vol. *Totalitarism și rezistență, teroare și represiune în România comunistă*, coord. conf. univ. dr. Gheorghe Onișoru, București, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, București, 2001;
- Enache, George, „Daniil Sandu Tudor – pagini din dosarul de anchetă nr. 113 668”, în CNSAS, *Arhivele Securității*, vol. 1, Ed. Pro Historia, București, 2002, pp. 169-203;
- Jinga, Constantin, *Ieroschimonahul Daniil Sandu Tudor, omul și opera*, Ed. Christiana, București, 2005;
- Mironescu, Alexandru, *Calea inimii. Eseuri în duhul Rugului Aprins*, cu un cuvânt înainte de Virgil Căndea, ediție îngrijită de Răzvan Codrescu, București, Editura Anastasia, 1998;
- Petcu, Adrian Nicolae, „Chestiunea monahală în RPR”, în Buletin CNSAS, nr. 1, din *Dosarele Istoriei*, an VII (2002), nr. 10 (74), p. 55-58;

- *Idem*, „Cum a murit părintele Daniil [Sandu Tudor]”, în *Rost*, an I, nr. 6, august 2003, pp. 7-8;
- Plămădeală, Antonie, *Rugul Aprins*, Tipografia Eparhială Sibiu, 2002;
- Rădulescu, Mihai, *Rugul Aprins*, Ed. Ramira, București, 2003;
- Scrima, Andrè, *Timpul Rugului Aprins. Maestrul spiritual în tradiția răsăriteană*, ediția a II-a revăzută, prefață de Andrei Pleșu, volum îngrijit de Anca Manolescu, Editura Humanitas, București, 2000;
- Tudor, Ieroschimonahul Daniil Sandu, *Taina Rugului Aprins. Scrieri și documente inedite*, ediție îngrijită și cuvânt înainte de prof. Gheorghe Vasilescu, Ed. Anastasia, București, 1999;
- Vasile, Cristian, „Intelectualii și clerul monahal ortodox. Asociația «Rugul Aprins»”, 1945-1948, în *Revista istorică*, s.n. , tomul XIV, nr. 1-2, 2003;
- Vasilache, Vasile, „*Rugul Aprins: Cercul literar cultural de la mănăstirea Antim din București*”, în *Calendarul „Credința”*, Detroit, U.S.A., 1992, pp.66-71;

VIII. Bibliografia tipărită a scrierilor Părintelui Daniil Sandu Tudor

- Tudor, Sandu, *Acatistul Preacuviosului Părintelui nostru Sfântul Dimitrie cel Nou Bouarul din Basarabov*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1942;
- Tudor, Sandu, *Imn-Acatist la Rugul Aprins al Maicii Domnului*, Fundația Culturală Română, Madrid, 1987;
- Tudor, Daniil-Sandu, *Acatiste: Imn-Acatist la Rugul Aprins al Maicii Domnului, Acatistul Sfântului Ioan Bogoslovul, Acatistul Preasfințitului Părintelui nostru Calinic Cernicarul*, Ed. Anastasia, București, 1997;
- Tudor, Ieroschimonahul Daniil, *Acatiste: Acatistul Bunei Vestiri, Imn-Acatist la Rugul Aprins al Născătoarei de Dumnezeu, Acatistul Preacuviosului Părintelui Sfântul Dimitrie cel Nou Bouarul din Basarabov, Acatistul Sfântului Sfințitului Părintelui nostru Calinic Cernicarul*, Ed. Christiana, București, 1999;
- Tudor, Ieroschimonahul Daniil, *Scrieri I*, Ed. Christiana, București, 1999;
- Tudor, Daniil-Sandu, *Taina Rugului Aprins. Scrieri și documente inedite*, Ed. Anastasia, București, 1999;
- Părintele Daniil de la Rarău (Sandu Tudor), *Caiete 1, Dumnezeu-Dragoste*, ed. Al. Dimcea, Ed. Christiana, București, 2000 (ed. a II-a: 2003);

- Părintele Daniil de la Rarău (Sandu Tudor), Caiete 2, *Sfințita rugăciune*, ed. Al. Dimcea, Ed. Christiana, București, 2000;
- Părintele Daniil de la Rarău (Sandu Tudor), Caiete 3, *Taina Sfintei Cruci*, ed. Al. Dimcea, Ed. Christiana, București, 2001;
- Părintele Daniil de la Rarău (Sandu Tudor), Caiete 4, *Ce e omul?*, ed. Al. Dimcea, Ed. Christiana, București, 2003;
- Rădulescu, Prof. Mihai, *Sandu Tudor și Floarea de Foc*, Ed. Panaghia, 2008.

IX. Resurse biblice, literatură teologică

- Bălu, Ion, Fascinația credinței, în „Grai”, An I, nr. I/2002;
- Berdiaev, Nikolai, *Sensul creației*, Ed. Humanitas, București, 1992;
- Braniște, Ene Pr. Prof. „Observațiuni și propuneri pentru o nouă ediție a liturghierului românesc. Epicleza din liturgia Sfântului Vasile cel Mare șcl” , în „*Biserica Ortodoxă Română*”, LXIV (1946), nr. 4-6;
- Breck, John, *Cum citim Sfânta Scriptură? Despre structura limbajului biblic*. Traducere de Ioana Tămăian, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2005;
- *neînserată. Contemplații și reflecții metafizice*. Traducere de Elena Drăgușin, București, Editura Anastasia, 1999;
- Idem, *Ortodoxia*. Traducere de Nicolae Grosu, București, Editura Paideia, 1997;
- Cocagnac, Maurice, *Simboluri biblice. Lexic teologic*. Traducere de Mihaela Slăvescu, Ed. Humanitas, București, 1997;
- Crainic, Nichifor, *Sfințenia – împlinirea umanului*, Ed. Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1993;
- Evdokimov, Paul, *Femeia și mântuirea lumii*. Traducere de Gabriela Moldoveanu, Ed. Christiana, București, 1995;
- Idem, *Cunoașterea lui Dumnezeu*, (traducere din limba franceză și prefață de Pr. Prof. dr. Vasile Răducă), Ed. Christiana, București, 1995;
- Evdokimov, Paul, *Ortodoxia*, trad. Dr. Irineu Ioan Popa, Arhiepiscop vicar, EIB, București, 1996;

- Ică, diac. Prof. dr. Ioan I. jr., *Maica Domnului în teologia secolului XX și în spiritualitatea isihastă a secolului XIV: Grigorie Palama, Nicolae Cabasila, Teofan al Niceei*, Ed. Deisis, Sibiu, 2008;
- Idem, *Biserica în misiune*, EIBMBOR, București, 2005;
- Idem, *Daniil Sandu Tudor-poet, schimnic, neoimnograf și martir*, în „Revista Teologică”, anul I, nr. 2, 1991;
- Jinga, Constantin, *Biblia și sacrul în literatură*, Ed. Universității de Vest, Timișoara, 2001;
- Lacoste, Jean-Yves, *Timpul - o fenomenologie teologică*, Traducere de Maria-Cornelia Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2005;
- Sendler, Egon, *Icoana, imaginea nevăzutului*. Traducere de Ioana Caragiu și Florin Caragiu, Ed. Sofia, București, 2005;
- Stăniloae, Dumitru Pr. Prof. Dr., *Ascetica și mistica Bisericii Ortodoxe*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002;
- Idem, *Viața și învățătura Sfântului Grigorie Palama*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006;
- Vintilescu, Petre Pr. Prof. Dr. „Cântarea poporului în biserică, în lumina Liturghierului”, în „*Biserica Ortodoxă Română*”, LXIII (1945), nr. 9;
- Vintilescu, Petre Pr., *Istoria liturghiei în primele trei veacuri*, Ed. Nemira, București, 2001;

X. Filozofie, estetică, teorie, critică și istorie literară

- Andriescu, Al., *Psalmi în literatura română*, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2004;
- Angheliescu, Mircea, *Literatură și biografie*, Ed. Universal Dali, București, 2005;
- Bachelard, Gaston, *Poetica reveriei*. Traducere din limba franceză de Luminița Brăileanu. Prefață de Mircea Martin, Ed. Paralela 45, Pitești, 2005;
- Idem, *Poetica spațiului*. Traducere de Irina Bădescu. Prefață de Mircea Martin, Ed. Paralela 45, Pitești, 2003;
- Bahtin, M., *Probleme de literatură și estetică*. Traducere de Nicolae Iliescu. Prefață de Marian Vasile, Ed. Univers, București, 1982;

- Balotă, Nicolae, *Arte poetice ale secolului XX*, Ed. Minerva, București, 1997;
- Blaga, Lucian, *Trilogia cunoașterii*, Editura Humanitas, București, 2013;
- Borella, Jean, *Criza simbolismului religios*. Traducere de Diana Morărașu, Institutul European, Iași, 1995;
- Braga, Corin, *Concepte și metode în cercetarea imaginarului. Dezbaterile Phantasma*, Ed. Polirom, Iași, 2007;
- *Idem*, *De la arhetip la anarhetip*, Ed. Polirom, Iași, 2006;
- Braga, Mircea, *Destinul unor structuri literare*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1979;
- Caillois, Roger, *Omul și sacrul*. Traducere din limba franceză de Dan Petrescu, Ed. Nemira, București, 2006
- Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini și până în prezent*, ediția a II-a, revăzută și adăugită. Ediția și prefață de Alexandru Piru, Ed. Minerva, București, 1982;
- *Idem*, *Principii de estetică*, Ed. pentru Literatură, București, 1968;
- Durand, Gilbert, *Aventurile imaginii. Imaginația simbolică. Imaginarul*. Traducere din limba franceză de Muguraș Constantinescu și Anișoara Boboceă, Ed. Nemira, București, 1999;
- *Idem*, *Introducere în mitologie. Mituri și societăți*. Traducere de Corin Braga, Ed. Dacia, Cluj, 2004;
- *Idem*, *Structurile antropologice ale imaginarului. Introducere în arhetipologia generală*, Traducere de Marcel Aderca. Postfață de Cornel Mihai Ionescu, Ed. Universul Enciclopedic, București, 2000;
- Eliade, Mircea, *Imagini și simboluri*. Traducere de Alexandra Beldescu, prefață de George Dumézil, Ed. Humanitas, București, 1994;
- *Idem*, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, vol. II;
- *Idem*, *Jurnal*, vol. II, Ed. Humanitas, București, 2004;
- Eliot, T.S., *Eseuri*, Ed. Univers, București, 1974; *Idem*, *Eseuri alese. Critica literară*, Ed. Humanitas, București, 2013;
- Frye, Northon, *Marele cod. Biblia și literatura*, traducere de Aurel Sasu și Ioana Stanciu, Ed. Atlas, București, 1999;

- Genette, Gerard, *Figuri*, Ed. Univers, București, 1978;
- Lovinescu, Eugen, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. I-III, București, Ed. Minerva, 1981;
- Manolescu, Nicolae, *Metamorfozele poeziei*, Ed. pentru Literatură, București, 1968;
- Manu, Emil, *Istoria poeziei românești moderne și moderniste*, Vol I-II, Ed. Curtea Veche, București, 2004;
- Marino, Adrian, *Hermeneutica ideii de literatură*, Ed. Dacia, Cluj, 1987;
- Micu, Dumitru, *Gândirea și gândirismul. Momente și sinteze*, Ed. Minerva, București, 1975;
- Mincu, Marin, *O panoramă critică a poeziei românești din secolul al XX-lea*, Constanța, Ed. Pontica, București, 2008;
- Otto, Rudolf, *Sacrul. Despre elementul irațional din ideea divinului și despre relația lui cu raționalul*. Traducere din limba germană de Ioan Milea, Ed. Humanitas, București, 2005;
- Petrescu, Ioana Em., *Studii de literatură română și comparată*, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj, 2005;
- Pop, Ion, *Poezia unei generații*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1973;
- Popa, Mircea, *Dicționarul scriitorilor români*, vol. I-II, Ed. Fundației, București, 1996;
- Poulet, Georges, *Conștiința critică*. Traducere și prefață de Ion Pop, Ed. Univers, București, 1979;
- Ricoeur, Paul, *Memoria, istoria, uitarea*, traducere de Ilie Gyurcsik și Margareta Gyurcsik, Ed. Amarcord, Timișoara, 2001;
- Ries, Julien, *Sacrul în istoria omenirii*, Ed. Polirom, Iași, 2000;
- Rotaru, Ion, *O istorie a literaturii române*, volumul II, Editura Minerva, București, 1972;
- Șora, Mihail, *Clipa și timpul*, Editura Paralela 45, Pitești, 2005;
- Ungureanu, Cornel, *Istoria secretă a literaturii române*, Ed. Aula, Brașov, 2007.
- Vlăduțescu, Gheorghe, *Ontologie și metafizică la greci: Platon*, Ed. Academiei Române, București, 2005;
- Wunenburger, Jean-Jacques, *Filozofia imaginilor*, Ed. Polirom, Iași, 2004;